

Universaliteit en Mensenrechten

Op 10 december 1948 werd de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UVRM) geproclameerd, als rechten die voor ieder mens, ongeacht huidskleur, status, nationaliteit, cultuur, godsdienst of geslacht geldig zijn. Mensenrechten werden geacht om per definitie universeel te zijn. Al snel werden er vragen gesteld bij dit principe: de UVRM was immers in het Westen ontstaan en uitgewerkt. Waren het dan niet vooral westerse waarden en opinies die erin aan bod kwamen? Hielden ze wel rekening met de noden en waarden van andere mensen, in niet-westerse culturen en samenlevingen? Deze vragen leidden tot een levendig debat, dat nog steeds bezig is, tussen enerzijds voorstanders van universele geldigheid van de mensenrechten en anderzijds zij die menen dat men respect moet hebben voor culturele verschillen en diversiteit (particularisme) en dat de mensenrechten niet overal op dezelfde manier toegepast kunnen worden.

In welke zin zijn mensenrechten universeel?

Als men zoekt naar een empirische basis voor de mensenrechten zoals ze door de VN zijn opgesteld (gelijkaardige regels, wetten en waarden in verschillende culturen) zal men snel bedrogen uitkomen: men kan niet ontkennen dat de mensenrechtenverklaring een overwegend westerse creatie is en dat het uiterst moeilijk, zo niet onmogelijk is, om alle artikels ervan letterlijk terug te vinden in andere culturen. Maar waarom zou een goed idee niet verspreid mogen worden buiten de samenleving waarin het ontstaan is? Want wat men wel empirisch kan vaststellen, is dat de mensenrechten vrijwel overal, door iedereen die vecht tegen onrecht of er zelf slachtoffer van is, waar ook ter wereld, worden erkend en aangegrepen als geldig instrument om te vechten tegen onrecht. Wat telt, is dat de mensenrechten voor iedereen zinvol zijn: mensen **kiezen** ervoor om mensenrechten universeel te maken.

Kritiek op de mensenrechten

Vooraf niet-westerse landen zijn niet akkoord met de aanspraken op universaliteit van de mensenrechten. Er zijn drie grote groepen te onderscheiden: het Aziatische, het Afrikaanse en het islamitische discours.

Het Aziatische en Afrikaanse discours vertonen veel inhoudelijke gelijkenissen. Terwijl het Westen vooral aandacht schenkt aan de burgerlijke en politieke rechten, benadrukken zij vooral het belang van economische ontwikkeling. We leven immers nog steeds in een wereld waarin het Westen een groot economisch overwicht heeft op de rest van de wereld en hoewel de kolonisatie al decennia achter de rug is, blijven de ex-kolonies dikwijls aan het kortste eind trekken. Het is dus niet te verbazen dat het recht op ontwikkeling vooral voor de Derde Wereld een prioritaire punt op de agenda is.

Een ander verschil met de westerse visie op mensenrechten is de nadruk op het belang van groepsgebondenheid in plaats van individualisme. Individuele rechten zijn voor hen ondergeschikt aan het belang van de groep en de grotere gemeenschap.

Zowel in Azië als in Afrika heeft men de eigen standpunten geformuleerd in verklaringen die een belangrijke aanvulling vormen op de in het Westen geformuleerde mensenrechten. Zo werd door de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid een *African Charter* opgesteld, waarin de Afrikaanse visie op mensenrechten wordt weergegeven. Dergelijke aanpassingen aan eigen waarden en normen zorgen ervoor dat de mensenrechten beter aansluiten bij de leefwereld van mensen buiten het Westen.

Ook **vanuit islamitische hoek** weerklinkt dikwijls kritiek over de mensenrechten zoals ze in het Westen zijn opgesteld. Binnen deze kritiek zelf zijn verschillende stromingen te onderscheiden. Zo zijn er de conservatieven, die het mensenrechtenconcept verwerpen omwille van de westerse, dus vreemde, en niet-religieuze basis ervan. Zij stellen dat de Koran, de Soenna en de Shari'a voldoende bescherming bieden. Het is op basis van deze islamitische bronnen dat ze eigen teksten inzake mensenrechten hebben opgesteld, maar deze zijn juridisch niet afdwingbaar en mogen in geen geval in tegenspraak zijn met de islamitische rechtsbronnen. Daarnaast zijn er moslimgeleerden die vinden dat de huidige internationale mensenrechtennormen in wezen niet in tegenspraak zijn met de wetten van de Shari'a, op voorwaarde dat deze aangepast en geherinterpreteerd wordt in overeenstemming met de huidige tijdsgeest. De moslimwereld wordt voornamelijk gedomineerd door het conservatieve standpunt, maar het interne debat over de plaats van de mensenrechten in de Islam is nog lang niet afgesloten.

De particularistische kritiek heeft niet steeds oprechte bedoelingen: soms wordt het argument dat mensenrechten omwille van specifieke culturele omstandigheden niet toepasbaar zijn, misbruikt door regeringen

die aan de hand daarvan internationale kritiek op de eigen mensenrechtensituatie proberen af te wenden. Een “eigen opvatting over mensenrechten” wordt dan een excuus om praktijken die in feite grove schendingen van de mensenrechten zijn, te rechtvaardigen. Dit soort opportunistische kritiek draagt uiteraard niets bij aan het echte debat over de universaliteit van mensenrechten. Het Aziatische, Afrikaanse en Islamitische discours daarentegen kan niet zomaar verwaarloosd worden: ze zetten er immers toe aan om de mensenrechten ook eens vanuit een ander perspectief te bekijken dan het westerse, en dit kan ertoe leiden dat ze zodanig aangepast worden dat ze niet voor minder, maar juist voor meer mensen geloofwaardig en aanvaardbaar worden.

Mensenrechten: voor én van iedereen

De kritiek uit niet-westerse landen is eigenlijk niet gericht op de universaliteit zelf van de mensenrechten: vrijwel overal lijkt men het erover eens dat zoets als mensenrechten, een universele garantie tegen onrecht, wel degelijk nodig is. Wat niet overal hetzelfde is, zijn de normen en waarden die achter bepaalde artikels schuilen. Nemen we bijvoorbeeld artikel 19 uit de UVRM, dat stelt: “eenieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting, maar dit recht kan beperkt worden in het belang van de openbare orde, de goede zeden en de bescherming van de rechten van anderen”. De opvatting van wat “goede zeden” zijn, kan verschillen van land tot land: een film die in het ene land aanvaard wordt onder bescherming van de vrijheid van meningsuiting, kan in een ander land verboden worden omwille van de bescherming van de goede zeden. Afhankelijk van de context en de plaatselijke opvattingen, kan eenzelfde regel dus verschillende toepassingen kennen, zonder dat men de universaliteit ervan in vraag stelt. Anderzijds kunnen ook de mensenrechten zelf aangepast worden aan gegronde kritiek: heel wat landen zouden er en hun inwoners zouden er inderdaad beter van worden als het recht op ontwikkeling en een eerlijke wereldorde hoger op de agenda zou komen te staan.

Als we ernaar willen streven om de mensenrechten voor zoveel mogelijk mensen geldig te maken, is het misschien beter om de niet-westerse kritiek niet te beschouwen als een aanval of een bedreiging, maar om deze ernstig te nemen en er rekening mee te houden. Zo zou men, zoals in het hierboven beschreven voorbeeld, kunnen toelaten dat mensenrechten in andere situaties anders worden toegepast, met andere woorden: toelaten dat het mensenrechtendiscours flexibeler wordt toegepast. Als antwoord op sommige situaties, die heel anders zijn dan in de westerse context, zou men ook de normen kunnen veranderen en andere accenten leggen. Zo kan men bijvoorbeeld overwegen om meer collectieve mensenrechten te formuleren, of om de economische en sociale mensenrechten en het recht op ontwikkeling op te waarderen. Uiteraard zijn er grenzen aan deze aanpassingen: er zullen altijd feiten blijven, zoals foltering of willekeurige arrestaties, waarvoor in geen enkel geval een rechtvaardiging mogelijk is. Anderzijds kan er ook vanuit niet-westerse samenlevingen gewerkt worden om deze meer ontvankelijk te maken voor de mensenrechten: praktijken die problematisch zijn voor de mensenrechten moeten openlijk besproken kunnen worden en eventueel aangepast of zelfs verboden worden.

Als er vanuit alle samenlevingen, zowel de westerse als de niet-westerse, actief meegewerkt wordt aan het opbouwen en bijschaven van een mensenrechtendiscours, zal het door meer en meer mensen aanvaard worden en zal men uiteindelijk kunnen bereiken wat de VN beoogden toen ze de mensenrechtenverklaring meer dan een halve eeuw geleden proclameerden: een geheel van rechten waar ieder mens, waar ook ter wereld, zich in kan terugvinden en die een effectieve bescherming biedt voor iedereen die ze nodig heeft.

Citaten universaliteit van mensenrechten

“De weerzinwekkende gebeurtenissen van 11 september waren een misdaad tegen de mensheid, welke de wereld dooreenschudden en veranderden. Niettegenstaande sprong een aantal regeringen op de kar van het 'anti-terrorisme' en greep het ogenblik aan om repressie op te voeren, mensenrechten te ondermijnen en politieke meningsverschillen te onderdrukken.

De universaliteit van de mensenrechten wordt geconfronteerd met de grootste uitdaging ooit. Twee maten en twee gewichten en selectiviteit worden de norm”

(Irene Khan, Secretaris-Generaal van Amnesty International.)

Uit: 'Geen ruilhandel tussen mensenrechten en veiligheid': Persbericht Amnesty International van 28 mei 2002. Artikel over mensenrechtenschendingen na 11 september en schendingen in hedendaagse conflicten.

<http://www.aivl.be/ShowPage.cfm?PageID=399>

"De waarheid is helder. er zijn niet zulke rechten, en het geloof in natuurlijke rechten staat gelijk aan het geloof in heksen en eenhoorns. 'Rechten', zelfs al waren ze gebaseerd op de natuur van de mens, kunnen niet uit de feiten afgeleid worden, noch uit natuurlijke feiten, noch uit andere. Als dat wel zou kunnen, zouden we dezelfde ideeën in andere culturen aantreffen. Maar tot nu toe hebben we in geen enkele andere niet-westerse cultuur vergelijkbare ideeën gevonden.” (Alasdair MacIntyre, Moraalfilosoof)

Geciteerd in: 'De universaliteit van de mensenrechten. Hebben twijfelaars gelijk?' (Jos Philips) Artikel uit het tijdschrift 'Cultus', uitgegeven door studentenvereniging Sociale Antropologie, K.U.Nijmegen. Over kritische houding van culturele antropologen tegenover universaliteit van mensenrechten, argumenten en tegenargumenten.

<http://www.kun.nl/quetzalcoat/cultus/30/30mrecht.html>

“Universeel, ja, maar de prijs is dat er geen sancties tegenover staan. Landen moorden een deel van hun bevolking uit, maar blijven lid van de VN. China mag in de commissie-Mensenrechten zelfs niet genoemd worden. Gaat de universaliteit niet ten koste van de geloofwaardigheid?” (De Standaard 07/09/2000)

Uit: 'Gaan de VN binnenkort kriepend ten onder? VN zijn veel meer dan blauwe helmen.' Reportage, De Standaard 07/09/2000 (Axel Buyse, Mia Doornaert, Bart Beirlant). Over de Verenigde Naties en mensenrechten.

<http://www.google.be/search?q=cache:7NP0HUyhgyIC:www.law.kuleuven.ac.be/iir/Opinions/DSrepVN.pdf++mensenrechten+universaliteit&hl=nl&ie=UTF-8>

<http://www.law.kuleuven.ac.be/iir/Opinions/DSrepVN.pdf>

“Het is mijn these dat de Europese identiteit en haar onderliggende lokale identiteiten (Vlaams, Belgisch, Nederlands, Frans,...) gebaseerd zijn rond een fenomeen dat ik de "assymetrische universaliteit" noem. Dit is een discours waarin Europa (en de afzonderlijke landen) zichzelf ziet als het centrum, de kampioen van de universaliteit met al haar positieve eigenschappen (democratie, tolerantie, mensenrechten, pluralisme, ...), terwijl de "Andere" onder het mom van een pluralistisch discours ten dele zijn recht op anderszijn wordt miskend.” (Sami Zemni, CIE)

Uit: 'Is er nog plaats voor de Islam in Europa?' (Sami Zemni, Vakgroep Studie van de Derde Wereld, RUG). Tekst over de positie van de Islam in Europa.

<http://www.flwi.rug.ac.be/cie/CIE/zemni2.htm>

“Neem nu het Iraanse doodvonnis van de schrijver Salman Rushdie wegens zijn boek De Duivelsverzen. Volgens de principes van het cultuurrelativisme is deze zaak een interne kwestie die gerespecteerd moet worden op grond van de Iraanse normen en waarden. Toch kunnen wij hier in het Westen niet zeggen: 'Kom 'm dan maar halen. Maak 'm maar dood. Je kunt mensen geen vrijbrief geven om zich op grond van culturele eigenheid te onttrekken aan de universele mensenrechten [— want het alternatief is dat je die claim van universaliteit moet prijsgeven en erkennen dat die mensenrechten vooral een Noordatlantisch ideaal vertegenwoordigen]. En er zijn meer van dit soort praktische onoplosbaarheden waarmee je met het cultuurrelativisme niet uit de voeten kunt.” (Wim van Binsbergen)

Uit: 'Filosofen zonder grenzen. Interculturele filosofie voor beginners' Kort artikeltje over verschillende benaderingen van cultuur, interview met cultuurfilosoof Wim van Binsbergen. Uit: Erasmus Magazine, nummer 19, 4 juni 1998, pp. 50-51

http://www.geocities.com/vantjerkwerd/gen3/expand_nov_99/eur_files/defeur.htm

Engelstalige links

"If human rights priorities can be changed according to the interests of powerful states or the attention span of the international news media, the universality of human rights is undermined." (Irene Khan)

Uit: Voorwoord van Amnesty International Report 2002. (Irene Khan, Secretaris-Generaal van Amnesty International.)

<http://web.amnesty.org/web/ar2002.nsf/FOREpart3/FOREpart3?OpenDocument>

"There is no universal culture, therefore there are no universal human rights... Many also object to specific rights which they say reflect Western cultural bias: the right, for instance, to political pluralism, the right to paid vacations (always good for a laugh in the sweatshops of the developing world) and, most troublesome of all, the rights of women. How can women's rights be universal in the face of widespread divergences of cultural practice, when in some societies marriage is seen not as a contract between two individuals but as an alliance between lineages, and when the permissible behaviour of womenfolk is central to the society's perception of its honour?" (Shashi Tharoor)

Uit: 'Are Human Rights universal?' (Sashi Tharoor, Third World Traveler, New Internationalist magazine, Maart 2001). Deze vraag wordt in dit artikel beantwoord met argumenten voor en tegen, gulden middenweg is de conclusie.

http://www.thirdworldtraveler.com/Human_Rights/Are_HR_Universal%3F.html

"How can universal human rights exist in a culturally diverse world? As the international community becomes increasingly integrated, how can cultural diversity and integrity be respected? Is a global culture inevitable? If so, is the world ready for it? How could a global culture emerge based on and guided by human dignity and tolerance? These are some of the issues, concerns and questions underlying the debate over universal human rights and cultural relativism."

Uit: The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity. United Nations Background Note. (Diana Ayton-Shenker) Over de plaats en functie van mensenrechten in een steeds veranderende wereld.

<http://www.un.org/rights/dpi1627e.htm>

"An emphasis on the community has been a key survival value for Singapore. Human rights and the rule of law, according to the "Asian view," are individualistic by nature and hence destructive of Asia's social mechanism. Increasing rates of violent crime, family breakdown, homelessness, and drug abuse are cited as evidence that Western individualism (particularly the American variety) has failed." (Xiaorong Li)

Uit: 'Asian Values and the universality of Human Rights'. Artikel over de conflicten tussen het Aziatische waardesysteem en de mensenrechten: conflicten op een rijtje.

<http://www.puaf.umd.edu/IPPP/li.htm>

"If we consider the globe as one human community and attempt to examine the enforcement of the articles of the UDHR on the state level, we shall find that most of them are violated by the super powers and even by the United Nations, which declared them as rights of individuals. One can easily cite hundreds of violation examples for each article of the UDHR. I invite the reader to read the 30 articles one by one and replace the words: "everyone and no one" in each article by "every state and no state" and see for him- or herself to what extent the UDHR is respected when applied to the relations between states in the age of globalization."

(Samir Naim-Ahmed, July 1998 Ain Shams University, Cairo, Egypt)

Uit: 'Human Rights in the West and the Rest' (Samir Naim-Ahmed, Congress of the International Sociological Association, Montreal; July 26 - August 2, 1998)

[http://www.sspp.net/archive/papers/1\(1\)samir.htm](http://www.sspp.net/archive/papers/1(1)samir.htm)